

ABSTRAKT

Disertační práce *Česko-německá studie k poválečným dějinám na území bývalého jihlavského jazykového ostrova (v souvislosti s předchozími obdobími)* se zabývá oblastí bývalého německého jazykového ostrova a částečně i jeho českým okolím, rozebírá literaturu a historické prameny, které se jí věnují, a klade si za cíl dát do souvislostí výrazné historické momenty 20. století. Zároveň se snaží popsat, jak tyto události ovlivnily životy jednotlivých Jihlavanů různých národností, tzn. české, německé a židovské. Hlavními popisovanými etniky jsou česká a německá, která se v průběhu 20. století početně proměňovala nejen podle politické situace. Výrazně do tohoto sporu o národnost zasahovali Židé, a to jak sionisté, tak Židé hlásící se k německé národnosti, i ti hlásící se k národnosti české. Nejméně byla zastoupena menšina ruských obyvatel, jednalo se pouze o několik jednotlivců, přesto i ji ovlivnilo osvobození Československa Rudou armádou a poválečné politické změny. Specifickou skupinu tvořily také osoby rakouské národnosti. V kontextu nucených migrací se v této oblasti objevují také osoby ze smíšených manželství a němečtí antifašisté.

Jihlavský jazykový ostrov získal na významu v první polovině 13. století, kdy zde bylo objeveno naleziště stříbra. To způsobilo silnou německou kolonizaci do oblasti, která byla řídce osídlena česky mluvícím obyvatelstvem. Za počátek německo-českého soužití v této oblasti se proto považuje 13. století. Německy mluvící obyvatelstvo postupně získalo převahu a majorizovalo české obyvatelstvo v oblasti hospodářství, kultury i politického života. Ve druhé polovině 19. století se české obyvatelstvo v důsledku rostoucího národního uvědomění snažilo vyrovnat německy mluvící většině. Situace se vyhroutil až po vyhlášení první Československé republiky, kdy německé obyvatelstvo usilovalo o připojení k Německému Rakousku. V prvních letech republiky docházelo k mnoha potyčkám, ale po roce 1925 tendence ke smíření zesílily. Ve 30. letech 20. století se však vývoj ubíral zcela jiným směrem. Přispěla k tomu i hospodářská krize, která postihla především lehký průmysl, spotřební zboží a zejména exportní průmysl. Protože hospodářství regionu značnou měrou záviselo na lehkém průmyslu, byla zde krize obzvláště silná a dlouhá. Z toho vyplývající nezaměstnanost postihla především německé obyvatelstvo. V důsledku krize se zhoršily německo-české vztahy, zejména když se Němci začali orientovat k politice strany Sudetendeutsche Partei. V roce 1935 SdP zvítězila ve volbách, ale byl to jen malý úspěch, protože ostatní strany měly nadále většinu. Soužití smíšeného obyvatelstva Jihlavy a jejího okolí bylo narušeno rozdílnými politickými názory,

což se po anšlusu Rakouska a Mnichovské dohodě projevovalo mnohem zřetelněji. Během druhé světové války se vztahy mezi oběma etniky pochopitelně zhoršily.

Po historickém úvodu se disertační práce podrobně věnuje odporu obyvatel vůči útisku a vzniku odbojových skupin v oblasti jihlavského jazykového ostrova během let 1939 až 1945, protože tyto aktivity měly zásadní vliv na události roku 1945 a následující léta. Poukazuje na osoby, jež byly činné v různých fázích války, a také zkoumá, jakým způsobem a k jaké odbojové skupině se dané osoby připojily a zda byly vězněny či deportovány do koncentračních táborů. Zaměřuje se především na osoby, které se po osvobození Československa zapojily do vysídlovacích akcí či zastávaly pozice dozorců v internačních, sběrných a pracovních táborech, nebo působily na podobných zásadních postech v této době vzniklých. Zmiňuje také události prvních květnových dní roku 1945, které například v blízké Třešti, Velkém Meziříčí a Brtnici skončily zastřelením českých obyvatel. Tím se nenávist vůči německým obyvatelům v dané oblasti ještě zvýšila.

Hlavním tématem práce jsou události května, června a července roku 1945, které jsou spojené se vznikem revolučních neboli místních národních výborů v Jihlavě a výborů vzniklých v obcích bývalého jihlavského jazykového ostrova. Práce se také zabývá ustanovením Okresního národního výboru Jihlava, jeho příslušnými komisemi a Radou ONV. Taktéž rozebírá vznik úřadů a institucí s celostátní působností a vznik bezpečnostního aparátu.

Autorka práce se soustředí zejména na internaci jihlavského německého obyvatelstva i Němců z okolních obcí, a to na sokolském hřišti, nově zřízeném táboře v Heleníně a v táboře ve Stonařově. Stonařovský tábor vznikl po neúspěšném nuceném vysídlení Němců, Rakušanů, ale i osob ze smíšených manželství a neuznaných německých antifasistů z Jihlavy a jejího okolí dne 9. června 1945. Přesun měl směřovat do okupačních zón Rakouska, ale byl u Hodic zastaven. Vysídlování byli po více než třiceti absolvovaných kilometrech internováni za nelidských podmínek ve Stonařově. Nefungovalo zásobování a brzy internovaní začali umírat na břišní tyfus, úplavici a další nemoci. Autorka popisuje nejen podmínky v tomto táboře, dozorce, kteří měli tábor na starosti, osoby, které se zapojili do těchto hromadných přesunů obyvatelstva, ale zároveň i průběh dalších nucených červnových migrací. Autorka se pokusila dohledat aktéry, kteří internovali německé obyvatelstvo a prováděli jejich nucené transfery do okupačních zón Rakouska a Německa.

Se stonařovským táborem souvisí i vražda nepohodlného bývalého zástupce oberlandráta Okresního úřadu Jihlava Wilhelma Bardase. Někteří z těch, kteří se na vraždě podíleli, zastávali významné pozice na ONV Jihlava a touto vraždou a dalšími aktivitami zakryli svou

konfidentskou činnost během válečných let. Tato vražda nebyla jedinou, která se v tehdejší Jihlavě a jejím okolí udála.

Práce vznikla na základě řady archivních pramenů, vzpomínek narátorů a literatury. Období května, června, července a srpna 1945 vynikalo nedostatkem relevantních archivních pramenů, autorka proto využila kombinaci dosud nepublikovaných pramenů (nejen regionální proveniencie, celostátních dokumentů k této problematice, vyšetřovacích spisů, ego dokumentů či například osobních složek jednotlivců).

Autorka se rovněž snažila vysledovat interakci lokálních dějin s celostátními a obecně známými. Zaměřila se na obecné vývojové trendy a jejich projevy ve specifických lokálních podmínkách. Autorka se rozhodla soustředit se na aktéry a vedoucí osobnosti české národnosti z Jihlavy a jejího okolí. Od té doby, co se tématu věnuje, sleduje zájem dalších historiků a badatelů o toto téma, nejen v Německu, kde v poslední době vznikají projekty specializované na dozorce v různých táborech. Zájem historiků se od obětí otáčí novým směrem.